

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

XVII міжнародна наукова конференція
ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ ПОДАТКІВ ТА
МИТА

**Дніпро,
26–27 жовтня 2023 р.**

**Дніпро
2023**

у безпосередній близькості від прусського кордону розташовувалася ціла низка винокурних підприємств, що закономірно викликало підозри. Тим не менш, випадки контрабанди було дуже важко довести, і представникам урядової комісії не вдалося зафіксувати таких протиправних дій.

Зібрані комісією матеріали викликали у столичних представників двоєке враження: від захоплення й поваги до польських промисловців і промисловості до бажання примусити Польщу заплатити за всі ті економічні блага, які було створено, на їхню думку, імперським урядом (за формулюванням проф. Янжула – «багатомільйонний борг Польщі Російській Імперії за створення й столітнє утримання її промисловості»). Всі, за визначенням проф. Янжула, «вигоди» польської промисловості виникли винятково «завдяки злиттю з Росією», а «благородна Росія наклала на себе величезний тягар у п'ятнадцять разів більший, ніж на приєднану країну».

Проблема німецького землеволодіння на польських територіях, контрабанда німецьких товарів на ринок Російської імперії, вигідніші умови розвитку польської промисловості, ніж московського економічного району – усе це, на думку членів урядової комісії, слід було вирішити кардинально, а саме: надати Польщі повну політичну незалежність: «Для задоволення російських інтересів, замість автономії, слід надати Польщі повну політичну незалежність і трактувати її як іноземну державу, відділитися від неї митною межею із загальним імперським тарифом» [курсив наш – І. Ш.]. Навряд чи така пропозиція могла викликати заперечення не тільки у польських промисловців, а й у всього польського суспільства.

«СОЛОДКИЙ ДЕМОН». КОНТРАБАНДА САХАРИНУ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ (НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.)

Дейнеко Сергій Миколайович

Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова (м. Харків)

У 1879 р. під час хімічних дослідів з матеріалами похідними від бітуму дослідники К. Фальберг та А. Ремсен синтезували дуже солодку речовину, відому серед фахівців як орто-сульфобензид або сахарин. Невдовзі їхні шляхи розійшлися, і спритний уродженець російського Тамбова К. Фальберг знайшов собі бізнес-партнера на прізвище Лист і розпочав у 1884 р. виробництво цього замінича цукру на фабриці неподалік Магдебурга (Німеччина). Невдовзі в Європі працювало вже вісім подібних підприємств.

Винахід цього штучного підсолоджувала викликав серйозне занепокоєння серед цукрозаводчиків Німеччини, Австро-Угорщини,

Російської імперії. Поступово, до 1902 р., національні лобісти у більшості країн Європи домоглися майже повної заборони продажу сахарину. Дозволялася лише його реалізація у аптеках як харчової добавки. Вільно виробляти і продавати сахарин у торговій мережі дозволялося тільки в Нідерландах і Швейцарії.

Так чим же викликана така негативна реакція виробників цукру до сахарину? Якщо поглянути на вартість виробництва цього продукту, то не мало бути причин для хвилювання, вона вища ніж у цукру, але є один суттєвий нюанс, сахарин у 280–500 разів солодший за цукор. Саме це робило його на ринку дешевшим і відповідно затребуванішим. Його з задоволенням клали у чай або каву бідні верстви населення, виробники кондитерських виробів і солодких напоїв залюбки використовували цей підсолоджувач, так наприклад в Російській імперії його додавали навіть у квас. Також дієтологи довели, що сахарин не додає зайвої ваги, і це збільшило кількість поціновувачів.

Отже, на межі XIX–XX ст. батьківщина Вільгельма Телля стала центром контрабанди вищезгаданої речовиною. Цим незаконним бізнесом займалися мешканці містечок і сіл на швейцарсько-австрійському та швейцарсько-німецькому кордонах. Так, в 1912 р. Рада кантону Цюріх констатувала, що 1 тис. мешканців регіону жила за рахунок контрабанди сахарину до сусідньої Німеччини. Аналогічна картина була на кордоні з Австро-Угорською монархією. У австрійському містечку Капль, на кордоні зі Швейцарією, яке нині славиться як гірськолижний курорт, і до сьогодні збереглася група будинків під загальною назвою «Сахаринове селище», як нагадування про минулий контрабандний бізнес його мешканців.

Способи переміщення солодкого порошку були найрізноманітніші, від приховування під одягом, що дозволяло пронести максимум до 15 кг сахарину, до переховування у зливних бачках туалетів пасажирських потягів. Однак найоригінальніший метод – перевезення у трунах. Група контрабандистів вигадала схему, згідно з якою деякі мешканці Швейцарії заповідали поховати себе у прикордонному німецькому м. Констанц. Для багатьох людей остання воля небіжчика є беззаперечною до виконання, і потягнулися через кордон гроби, в яких замість покійників знаходився сахарин.

Для незаконного бізнесу використовували любі можливості, навіть спекуляцію на релігійних почуттях віруючих. Серед католиків добре відоме абатство у швейцарському містечку Айнзідельн, з XIV ст. центр поклоніння «чорної мадонни». Деякі місцеві ділки додавали сахарин у віск і робили свічки, які святили у місцевому монастирі і законно, як предмети релігійного культу, відправляли до Відня, там солодка контрабанда відокремлювалася від воску і продовжувала свій рух далі.

Треба зазначити, що на території Дунайської монархії знаходилося декілька великих центрів, які акумулювали цю контрабанду – Відень,

Прага, Будапешт. Дані про подібні центри у Німеччині у нас наразі відсутні, але, провівши аналогію, можемо припустити, що великі міські центри могли використовуватися як хаби для цього «товару».

За зухвалість, аморальність і цинізм, що супроводжували сахарин під час його «подорожі» від виробника до споживача, журналісти прозвали його «білим демоном».

Треба зазначити, що далеко не вся солодка контрабанда залишалася у Німеччині та Австро-Угорщині, частина продовжувала свій шлях далі на схід і опинялася в межах Російської імперії.

Офіційно виробництво сахарину в монархії Романових не було під заборною, але виготовляли його у невеликій кількості лише на хімічному заводі у місті Прушкув неподалік Варшави. Відповідно, переважна частина солодкого порошку потрапляла у державу з-за кордону. Необхідно зауважити, що офіційно імпорт цієї речовини не знаходився під заборною, але ввізне мито було занадто високим. Так, у перші роки ХХ ст. воно складало 1 руб. 50 коп. за пуд брутто, а з 1906 р. – 5 руб. за фунт брутто! Один російський фунт дорівнював 409, 512037 грама. Тобто це надвисоке мито!

Легальним шляхом майже нічого не завозили. Більшість солодкого порошку потрапляло у Імперію нелегально. За даними Департаменту митних зборів Росії, лише в межах трьох губерній – Сувалкської, Плоцької та Ломжицької – з початку 1905 до середини 1908 р. затримали 285 пудів сахарину або 4646 кг. І це далеко не найбільші показники затримання цієї речовини, лише з травня по грудень 1908 р. російські митники та прикордонники затримали майже 300 пудів, або 4914 кг контрабандного сахарину. Після незаконного потрапляння на територію Російської імперії сахарин доправляли до Ковно (нині – Каунас), Варшави та Гродно звідки вони переміщувались вглиб держави. Митники у своїх звітах неодноразово зазначали, що великі партії сахарину намагалися провезти під виглядом різноманітних хімічних речовин. Так, наприклад, тільки протягом лютого 1904 р. через Харківську митницю зробили дві спроби нелегально завезти сахарин загальною вагою 1 пуд 30 фунтів, це близько 17 кг, під виглядом фосфорно-кислого натру, який використовується для створення емалі на керамічних виробках. Російське Міністерство фінансів визнавало, що затримання контрабандних партій сахарину має епізодичний характер і розміри проблеми, за припущенням міністра фінансів В. Коковцова, сягали 3–5 млн. рублів. Це недоотриманий акциз за цукор, який потіснив сахарин. Відповідно, згадуючи Третій закон Ньютона – «Дії завжди є рівна і протилежна протидія...» – держави Центральної і Східної Європи, що потерпали від навали «солодкого демону», мали щось протиставити цьому.

В Австро-Угорщині та Німеччині активно працювали поліція, митна служба, а в останній навіть створили Центральну службу нагляду за обігом синтетичних підсолоджувачів. У Російській імперії перший закон, скерований на протидію сахарину, прийняли 5 червня 1900 р., головною

метою стало недопущення використання цієї речовини у виготовленні харчової продукції. За невиконання його норм накладалися різноманітні штрафи. Новий, суворіший закон затвердили у 1912 р., згідно з яким за незаконне виробництво, контрабанду, реалізацію і використання сахарину у харчових продуктах посилювалося покарання – штраф від 100 до 1 тис. рублів або ув'язнення від двох місяців до шістнадцяти місяців. Однак потік солодкої контрабанди це не зупинило.

Так само були намагання вирішити дану проблему на міжнародному рівні. У 1909 р. скликали Першу міжнародну Паризьку конференцію, на якій підготували проєкт Міжнародної Конвенції про регламентування уживання сахарину. В лютому 1913 р. у Парижі скликала Другу міжнародну Паризьку конференцію з того ж самого питання, учасники напрацювали проєкт нової Конвенції, згідно з якою вони зобов'язувалися заборонити вживання сахарину та подібних йому речовин у продуктах та напоях. Виняток робився для продукції, виробленої для хворих на цукровий діабет. Утім, підписання документу затягувалося представниками Швейцарії та Нідерландів, які мали на своїй території декілька профільних підприємств, легально їх продукція реалізовувалася у США та Японії і нелегально у більшості країн Європи, зокрема у Центральній та Східній.

Проблему розв'язала Перша світова війна, коли, у зв'язку з продовольчою скрутою, у Європі дозволили використання сахарину.

Отже, ми побіжно розглянули причини популярності «солодкого демона» на межі XIX–XX ст. і можемо зазначити, що високі смакові якості продукту викликали попит на нього серед незаможних верств населення та представників харчового бізнесу. Однак, це спричинило незадоволення цукрових магнатів та державних фіскальних органів у країнах Центральної та Східної Європи і на противагу цьому викликало до життя масову контрабанду солодкого порошку. Що в свою чергу призвело до посилення антисахаринової законодавчої бази, адміністративних та карних заходів і обмежень. Проте ефект від цього був невеликий. Тільки з початком Першої світової війни і продовольчими труднощами, які виникли, перш за все в країнах Четверного союзу, зокрема в Німеччині та Дунайській монархії, дозволили вільне використання сахарину, і питання зійшло нанівець.

МИТНА СЛУЖБА ХОРВАТІЇ. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ченцов Віктор Васильович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)